

Koulumenestyjien urapolut

MARKKU VANTTAJA

Koulussa menestyminen liitetään arkikeskustelussa usein lahjakkuuden ja älykkyyden käsitteisiin. Empiiriset tutkimukset eri vuosikymmeninä ovat kuitenkin osoittaneet, että koulussa voi pärjätä, vaikka ei lahjakkuustesteissä menestysikään. Toisaalta huipputulos testeissä ei välttämättä takaa koulumenestystä. Testiälykkyyttä enemmän koulusuoriutumisen on todettu olevan yhteydessä oppilaan kotitaustaan. Todennäköisimmin koulussa menestyvät oppilaat, joiden vanhemmat ovat pitkälle kouluttautuneita ylempiä toimihenkilöitä. Vähän koulutusta saaneiden vanhempien jälkikasvu päättyy huomattavasti harvemmin koulumenestyjien joukkoon.¹ (Esim. Husén & al. 1969; Kuusinen 1986; Uusikylä 1998; Kuusela 2002.) Koulumenestyksen ja kotitaustan yhteys näkyy hyvin esimerkiksi laudaturylioppilaita koskevissa tilastoissa, jotka osoittavat myös sen, että ylioppilaskirjoituksissa menestyminen on tyypillisempää tytöille kuin pojille. Tilastoista voidaan lukea sekin, että ylioppilaskirjoituksissa menestyminen viitoittaa tien yliopistoon sekä ennakoii keskimääräistä korkeampaa tulotasoa ja ylempään toimihenkilöasemaan sijoittumista. Tosin kotitausta, joka tukee koulussa pärjäämistä, näyttää tuovan jossain määrin etua myös työmarkkinoilla, sillä korkeimpaan koulutus- ja tulotasoon päätyvät todennäköisimmin toimihenkilötasolla työskentelevien, varakkaim-

pien ja koulutetuimpien huoltajien pojat. (Vanttaja 2000 & 2002.)

Kotitaustaa huomattavasti merkittävämpi laudaturylioppilaita erotteleva tekijä on sukupuoli. Miesten ja naisten väliset erot näkyvät selkeinä niin lukion jälkeisen koulutusuran, työelämään sijoittumisen kuin tulotasonkin suhteen. Naiset haakeutuvat lukion jälkeen miehiä useammin koulu- ja opistotason oppilaitoksiin tai suorittavat alemman korkeakoulututkinnon. Miehet sijoittuvat selvästi naisia useammin ylempiin toimihenkilöasemiin ja saavuttavat myös huomattavasti paremman tulotason kuin naiset. (Vanttaja 2000.)

Tilastojen avulla voidaan seurata koulussa menestyneiden ihmisten tyypillisiä elämänuria, ja ne tarjoavat mahdollisuuden tutkia kokonaisten ikäluokkien sijoittumista työelämään. Niiden perusteella ei voida kuitenkaan kertoa, millaisin perustein ihmiset ovat ammattiinsa ja elämäntilanteeseensa päätyneet tai mikä merkitys koulumenestyksellä ja kasvuympäristöllä on heidän elämässään ollut. Pelkästään tilastojen varaan perustuvat tutkimukset jättävät varjoon yksilöiden omat kokemukset ja elämän moniulotteisuuden. Uravalintojen ja työelämään sijoittumisen yksityiskohteisempi analyysi edellyttää toisenlaista tutkimusmetodia ja aineistoa. Kvantitatiivisen lähestymistavan rinnalla on sovellettava laadullista tutkimusotetta ja siirryttävä lähemmäksi yksittäisten ihmisten elämänurien tasoa.

Tässä artikkelissa kuvaan elämäkertojen avulla koulumenestyjien erilaisia urapolkuja sekä koulumenestyksen ja kotitaustan merkityksiä ihmisten elämässä. Artikkelin pohjautuu väitöskirjatutkimukseeni, jossa olen käyttänyt tilastojen ohella yhtenä aineistona kuuden laudaturin ylioppilailta kerättyjä elämäkertoja, joissa kirjoittajat kertovat omin sanoin kouluvuosistaan, uravalinnastaan ja elämänselustaan. Kaikkiaan tutkimukseen

¹ Yhteiskuntaryhmien välisiä koulutuseroja on yritetty selittää mm. uusintamisteorioiden (Bowles & Gintis 1976; Bourdieu & Passeron 1977; Bernstein 1977), resistanssiteorian (Willis 1977) ja rationaalisen valinnan teorian (ks. esim. Hatcher 1998) avulla. Painotuseroista huolimatta näkemyksille on yhteistä oletus siitä, että työnteekijätausta ennakoii heikkoa koulumenestystä ja lyhyttä koulutusuraa. Yleensä niissä ei kiinnitetä huomiota poikkeustapauksiin, jotka rikkovat tilastollista säännönmukaisuutta.

Kaavio 1. Kuuden laudaturin ylioppilaiden erilaiset urapolut ja -tyypit

Vakaa urapolku

Suoriutujat

Sujuva ja suoraviivainen koulutus- ja työura

Selviytyjät

Suoraviivainen ura, jonka varrella voitettuja vastoinikäymiä

Epävakaat urapolku

Etsijät

Katkonainen ura, jossa omaa paikkaa on etsitty kauan

Sinnittelijät

Erilaisten vaikeuksien täyttämä ja katkonainen ura

Poikkeuksellinen urapolku

Individualistit

Poikkeuksellisen uran tai elämäntavan tietoinen ja harkittu valinta

Ajautujat

Poikkeukselliselle uralle päätyminen ilman tietoista suunnittelua

osallistui 313 aikoinaan kuusi laudaturia (tai enemmän) kirjoittanutta ylioppilasta. Selvä enemmistö (76 %) osallistujista oli naisia. Nuorin tarinansa lähettänyt oli 20-vuotias ja vanhin 65-vuotias. Aineisto on alueellisesti varsin kattava, sillä tarinoita lähetettiin kaikista lääneistä. Kirjoittajissa oli lapsuutensa ja nuoruutensa maaseudulla viettäneitä, kaupungeissa kasvaneita, yksinhuoltajien jälkeläisiä ja suuressa perheessä varttuneita. Useimmat olivat lähtöisin kodeista, joissa ei ole ollut huolta toimeentulosta, mutta joukossa oli myös ihmisiä, joiden lapsuutta olivat varjostaneet aineellinen köyhyys ja turvattomuuden kokemukset.

Tarkempaa analyysyä varten karsin aluksi aineistosta pois päätoimiset opiskelijat ja juuri tutkintonsa suorittaneet ihmiset, joiden työhistoria oli melko lyhyt. Jäljelle jääneet tarinat (226) jaoin niissä esitettyjen koulutus- ja työuraa koskevien kuvausten perusteella kolmeen pääryhmään eli vakaan, epävakaan ja poikkeuksellisen urapolun kulkijoihin. Kahteen ensimmäiseen pääryhmään kuuluvia yhdisti se, että he kaikki olivat sijoittuneet toimihenkilöammatteihin. Poikkeuksellisen urapolun kulkijoita puolestaan yhdisti se, että he olivat päätyneet koulumenestyjien keskuudessa epätyypilliseen ammattiin, elämäntapaan tai elämäntilanteeseen. Jokainen kolmesta pääryhmästä jakautui edelleen kahtia, jolloin tarinoista erottui kuusi erilaista uratyyppiä (kaavio 1).

Edellä kuvatussa ideaalityypittelyssä on kysymys tarinoiden pohjalta luodusta konstruktiosta,

jonka avulla pyrin kuvaamaan ja ymmärtämään erilaisen elämänhistorian omaavien ihmisten elämänkulkua. Luokittelut perustuvat tarinan kokonaisuudesta saatuaan kuvaan, joten rajat ryhmien välillä saattavat olla joissain tapauksissa liukuvia. Elävässä elämässä yksittäinen ihminen ei ehkä koe sijoittuvansa vain yhteen ryhmään, ja lisäksi menneisyyden tulkinta saattaa ajan kuluessa vaihtua toisenlaiseksi. Sen vuoksi tarinoiden ja niiden pohjalta luotujen tyyppittelyjen voi ajatella olevan eräänlaisia ”pysäytyskuvia”, joissa korostuu tarinan kirjoittamishetken näkökulma elämään. Ideaalityypit ovat kuitenkin oivallisia tutkimuksen analyttisiä apuvälineitä ja tiiviitä kuvauksia, joihin empiiristä todellisuutta ja yksittäisten ihmisten elämänkulkua voidaan verrata. Ideaalityypittelyn etuna on, että sen avulla luki- ja tarinat ja niiden sisältämien yksityiskoh-
tien tulva voidaan tiivistää hallittavaan muotoon ja samalla kertoa jotain oleellista inhimillisestä toiminnasta. (Ks. Weber 1978, 23–26; Roos 1987, 42–43; Järvinen 1999, 29.)

Suoriutujat ja selviytyjät

Kuuden laudaturin ylioppilaat päätyivät useimmiten vakaalle ja suoraviivaiselle uralle, jossa työtömyyskokemukset olivat harvinaisia. Vakaan uran kulkijat jakautuivat kahteen erilaiseen tyyppiin – suoriutujiin ja selviytyjiin – sen mukaan, kuinka vaivattomana tai ongelmallisena oma elämänkulku kuvattiin. Suoriutujien kertomuksissa lukion jälkeiseen koulutukseen ja myöhemmin työuralle sijoittuminen oli ollut ongelmattonta ja useimmat olivat tyytyväisiä uraansa. Myös tulevaisuuteen suhtauduttiin luottavaisesti. Kyseiset kertomukset tukevat näkemystä kotitaustan ja kodin resurssien merkityksestä lasten koulumenestyksessä. Koulutetuissa perheissä varttuneiden suoriutujien kertomuksissa tuli selvästi esille se, miten kodin kulttuurisista, taloudellisista ja sosiaalisista pääomista voi olla etua lasten kouluuralla. (Ks. Bourdieu & Wacquant 1995; Bourdieu 1986.) Ne kuvaavat osuvasti, miten koulu-työhön sitoutuminen, kouluvalmiuksien kehittyminen, halu menestyä koulun arvosanakilpailussa ja ennen kaikkea koulutyön vaivattomuus ovat usein yhteydessä siihen, millaisissa oloissa oppilas on varhaislapsuudessaan elänyt. Monet tuntuivat omaksuneen kouluvalmiuksia lähes huomaamatta lapsuuden kasvuympäristössä toimiessaan, ku-

ten seuraavan naisen lapsuudenkuvaus osoittaa.

”Kun olimme pieniä, meille luettiin ja laulettiin ahkerasti. Äiti hoiti perinteisen lasten ohjelmiston, isä piti eräänlaisen kaunokirjallisuuden ja historian alkeiskurssin lukemalla mm. Aleksis Kiveä, P. Mustapäätä ja Martti Haaviota sekä kertomalla meille lapsille lähi-seudun historiallisista yms. nähtävyyksistä ja käyttämällä meitä niitä katsomassa. Lisäksi kuuntelimme klassista musiikkia, usein seuraten kappaleen etene-mistä partituurista. Oma esikouluaikainen erikoishar-rastukseni oli yksinkertaisten matemaattisten yhtälöi-den ratkaiseminen. Halusin jotakin korviketta sille, kun en päässyt naapurin isompien lasten mukana kou-luun, ja isä teki minulle omia ’kotitehtäviä.’” (Suoriu-tuja)

Koulun käytäntöihin sopiva habitus voi kuitenkin muotoutua myös kotioloissa, joissa vanhemmilla ei ole koulutuspääomaa (vrt. Bourdieu & Wacquant 1995, 161–173). Myös maanviljelijä- ja työläisperheissä varttuneiden suoriutujien tari-noissa korostuivat kodin koulutusmyönteinen asennoituminen ja vanhempien pyrkimys kaikin tavoin tukea lastensa koulunkäyntiä. Heidän koh-dallaan oli usein kysymys siitä, että vanhemmilla ei ollut aikoinaan tilaisuutta kouluttautua, joten he halusivat tarjota lapsilleen sen mahdollisuu-den, josta kokivat itse jääneensä paitsi. Vanhem-pien arvomaailma oli koulun vaatimusten mu-kainen, ja he toivoivat, etteivät lapset päätyisi ras-kaisiin töihin, joita he itse olivat aina joutuneet te-kemään. (Vrt. Willis 1977; MacLeod 1987.)

Etenkin selviytyjien kertomukset tuovat esiin sen, kuinka koulun käytäntöihin sopiva asen-noituminen ja suhtautumistapa voivat muotoutua ulkoisesti hyvinkin erilaisissa olosuhteissa ja mo-nista eri syistä. Vaikka kodissa ei välttämättä ollut kulttuurisia, taloudellisia ja sosiaalisia pääomia siinä muodossa kuin Pierre Bourdieu teoriassaan esittää, saattoivat kotona omaksutut toiminta-mallit ja arjen käytännöt siitä huolimatta olla jol-lakin tavalla yhdensuuntaisia koulun vaatimusten kanssa. Syrjäisellä maaseudulla ei välttämättä ollut tarjolla samanikäistä seuraa ja virikkeellistä puu-haa, joten läksyjen teko toi mielekkyyttä elämään. Monille köyhissä perheissä kasvaneille oppilaille koulumenestys merkitsi myös lupausta parem-masta elämästä ja mahdollisuutta välttää van-hempien kohtalo. Koulutyö ja koulutuksen kaut-ta avautuvat tulevaisuudennäkymät alkoivat vähi-tellen tuntua houkuttelevammalta vaihtoehdolta kuin päätyminen siihen ammattiin, elämäntapaan tai elämäntilanteeseen, jossa omat vanhemmat olivat. Vaikka vanhemmat eivät aina konkreetti-

sesti ja tietoisesti osanneet tukea koulutyöskente-lyä, he saattoivat huomaamattaankin ohjata lap-siaan läksyjen pariin, esimerkiksi rajoittamalla näiden vapaa-ajan viettoa tai antamalla vapau-tuksia kotitöistä.

”Kotona minun ei tarvinnut tehdä mitään, enkä oppi-nut mitään kotitaloustöitä, en edes ruuanlaittoa! Van-hempani antoivat minun lukea, kun olin ’niin hyvä oppilas’. Olin valinnut tämän tien – -. Koulupäivät olivat aina n. 10 tuntia matkoineen. Se oli hirveän ras-kasta, sillä iltaisin oli läksyt ja koevalmistelut päälle. Loma-ajat vain lepäsin uupuneena. Olin äärettömän tunnollinen, tein kaiken niin kuin piti ja menestyin. Silti en pitänyt itseäni mitenkään ylivalikkynä vaan ihan tavallisena. – – Koulutusta ei arvostettu maalaistalois-sa, kun vanhempien oma koulutuskin oli niin niukka, eikä yleissivistystä ollut. Itse koin heti alun alkaen, et-tä vain menemällä lukioon, pystyn erkaantumaan täs-tä samasta kehästä. Missään vaiheessa en kokenut ole-vani maatalon emäntä -tyyppiä, vaan inhosin maalais-taustaani yli kaiken. Halusin jotain muuta. Tajusin, et-tä vain laaja yleissivistys on tae paremmasta. Mitä enemmän opin ja tiesin asioista ja maailmasta, sitä enemmän koin erkanevani tästä yhteisöstä ja olevani jo-tenkin erilainen.” (Selviytyjä)

Joillekin selviytyjille koulu edusti lähinnä turva-paikkaa, jonne saattoi paeta kodin ahdistavaa il-mapiiriä ja jossa kaaoksen sijasta vallitsi syste-maattinen ajan, tilan ja rituaalien järjestys (vrt. Kivinen & al. 1985, 12). Ennalta määrätyn luku-järjestyksen mukaan eteneminen ja hyvä koulu-menestys toivat turvallisuutta heidän elämäänsä. Toisille taas ahkera puurtaminen koulutöiden pa-rissa saattoi olla keino kompensoida muilla elä-mänalueilla kohdattuja vaikeuksia. Lisäksi monet hankalissakin oloissa varttuneet kirjoittajat olivat voineet isovanhempiensa tai sisarustensa avusta-mana oppia lukemaan jo ennen kouluikää, mikä osaltaan helpotti koulutyöhön sopeutumista. Tä-män ohella he olivat voineet omaksua kotona auktoriteetteihin alistuvan, hyvätapaisten ja kon-flikteja välttävän käyttäytymisen. Varhaislapsuu-den aikana muotoutunut habitus sopi heidän kohdallaan koulun institutionaalisiin odotuksiin ja käytäntöihin, jotka edellyttivät kuuliaista käy-töstä. (Vrt. Kivinen & al. 1985, 74–76; Bourdieu & Wacquant 1995, 161–173.)

Etsijät ja sinnittelijät

Myös epävakaa ja katkonaisen uran kulkijat ja-kautuivat kahteen erilaiseen ryhmään, etsijöihin ja sinnittelijöihin. Etsijöiden tarinoissa pääjuoni liit-tyi oman paikan löytämiseen työelämästä. Osalla

etsijöistä hapuileva uravalinta johtui yksinkertaisesti siitä, etteivät he osanneet päättää, mille alalle he hakeutuisivat. Erinomaisesta koulumenestyksestä ja monipuolisesta osaamisesta johtuen mahdollisia uravaihtoehtoja oli lukuisia. Jotkut kykenivät ratkaisemaan uravalinnan ongelman siten, että he olivat toimineet useilla eri elämänalueilla ja kokeneet monipuolisen osaamisen elämää rikastuttavana asiana. Heikompaan tilanteeseen olivat joutuneet ne, jotka eivät yrityksistään huolimatta olleet löytäneet yhtä selkeää vahvuus-alueutta, johon he olisivat voineet keskittyä.

”En koskaan halunnut opettajaksi, opiskelinkin yleisellä linjalla ja halusin tutkijaksi. No, kun ajauduin tälle uralle, olen tietysti ollut tarmokas ja erinomainen ja ties mitä, mutta tämä ei vain ole sitä, mitä elämältä odotin! – Menivätkö ne kuusi laudaturia hukkaan? En tiedä. Elämä olisi voinut olla helpompaa, jos olisi ollut yksi selkeä ’lahja’, vaikka musiikki. Nyt olen tehnyt ja kokeillut monenlaista, mutta en ole löytänyt sitä ominta alaani. Laudatureista huolimatta tunnen olevani sellainen keskinkertainen taidoilteni, ei hyvä mis-sään.” (Etsijä)

Edellä siteeratun kirjoittajan tilanne kuvaa Thomas Ziehen (1991) sosiokulttuuriseksi vapautumiseksi nimittämän historiallisen murroksen vaikutuksia yksilötasolla. Ihmiset joutuvat ottamaan enemmän henkilökohtaista vastuuta omasta elämästään ja tekemään eri valintatilanteissa ratkaisuja ilman perinteen tuomaa turvaa ja sitovia moraalisia periaatteita. (Ks. Roos 1996, 211–212.) Samalla kun on jossakin määrin vapauduttu perinteiden kahleista ja uravalintojen rajallisuudesta, ovat lisääntyneet myös vaikeudet rakentaa omaa identiteettiä. Vaihtoehtojen tulvassa elämästä voi tulla päämäärätöntä ajelehtimista. Näin näytti käyneen etenkin silloin, jos ihmisillä ei ollut lähipiirissä uravalinnan suunnannäyttäjiä tai läheisten ihmisten vahvaa tukea pyrkimyksilleen.

Yksilön vapaata valintaa korostavassa yhteiskunnassa unohtuu helposti se, että oman paikan löytämisen vaikeudet voivat johtua tekijöistä, joihin yksilö ei voi vaikuttaa. Monien etsijän uralle ajautuneiden naisten tarinat toivat esiin sen, kuinka työuran muotoutumisen taustalla voivat olla yksilön vaikutusmahdollisuuksien ulottumattomissa olevat tekijät. Esimerkiksi 1990-luvun alun taloudellisen laman aiheuttama heikko työllisyys-tilanne oli saattanut olla yksi keskeinen työuraa ohjannut tekijä. Jos lisäksi opintojen päättymisen, perheen perustaminen ja vaikkapa muutto vieraille paikkakunnalle tutun sosiaalisen verkos-

ton ulkopuolelle olivat ajoittuneet lamakaudelle, olivat monet havainneet joutuneensa vähitellen työn saannin kannalta toivottomaan tilanteeseen. Joissakin tapauksissa kasautuvien ongelmien myötä avioliittokin oli ajautunut kriisiin ja elämä oli jatkunut yksinhuoltajana pätkätöiden ja niukan toimeentulon varassa.

”Äitiyslomaa seurasi työttömyys – mitä olisi voinut olla tarjolla niin sekalaisen työkokemuksen omaavalle yhteiskuntatieteilijälle pienessä maalaiskunnassa talous-alueella, jolla oli noin 24 prosentin työttömyys? Kotiin eristäytyminen ja toivottomat näköalat yhdessä lapsen muuttaman perhe-elämän kanssa aiheuttivat sen, että masennuin todella pahasti. Luultavasti olisin tarvinnut hoitoa, mutta en hakenut sitä. Lopulta, pari vuotta myöhemmin, toivuin omine aikoineni, mutta silloin avioliitto oli jo hajoamispiisteessä.” (Etsijä)

Nykypäivän alati muuttuvilla työmarkkinoilla korostetaan sitä, kuinka työntekijöiden tulee olla joustavia ja valmiita vaihtamaan ammattiaan useita kertoja elämänsä aikana (ks. Sennet 1998; Rinne & Salmi 1998; Kasvio 1994). Osa etsijöistä olikin elämäkokemustensa myötä vähitellen sopeutunut pätkätöläisen rooliinsa, jossa tulevaisuutta ei kannattanut pohtia pitkälle eteenpäin. Työmarkkinoiden epävarmuuteen ja vaihtuviin työtehtäviin mukautumisesta oli tullut osa identiteettiä. Yksilön näkökulmasta mielekkäämpi ja tyydyttävämpi vaihtoehto näyttäisi kuitenkin olevan vakituisen ja pidempiaikaisen työsuhteen löytäminen. Monet etsijät, jotka olivat vuosia kestäneiden harharetkien jälkeen lopulta löytäneet oman paikkansa, pitivät vakituisen työpaikan saantia yhtenä elämänsä huippuhetkenä. (Ks. myös Häyrynen 1988.)

J. P. Roos (1987, 72) on todennut tavallisten suomalaisten elämäntarinoiden jakautuvan karkeasti ottaen kahteen selvästi erottuvaan pääryhmään, onnen tarinoihin ja kärsimystarinoihin. Tämä kahtiajako oli havaittavissa myös kuuden laudaturin ylioppilaiden kertomuksissa. Ryhmien ääripäitä edustavat esimerkiksi suoriutujat ja sinnittelijät. Epävakaalla uralla kulkevien sinnittelijöiden tarinat olivat lähinnä kuvauksia erilaisten vaikeuksien keskellä elämisestä. Sinnittelijöiden koulunkäyntiin liittyi usein kielteisiä muistoja ja heillä oli ollut vaikeuksia myös uravalinnassa ja lukion jälkeisissä opinnoissa tai työelämässä. Tarinat olivat sävyltään pessimistisiä ja monien elämä tuntui olleen yksinäistä puurtamista. Sinnittelijät olivat yleensä tyytymättömiä työuraansa ja kokivat tehneensä täysin vääriä koulutusvalintoja.

”Olin niitä ihanneoppilaita. Hiljainen, kiltti, asioita kyseenalaistamaton – opettajien lellikki. Jälkeenpäin ajatellen suuri osa oppimisestani oli ulkoa oppimista –. Kiltin tytön syndroomaan kuului alaluokilta asi kiusallinen ujuus ja estyneisyys. Ikätoverien kanssa oli vaikea olla, mieluiten vietin vapaa-aikani yksin kirjojen, TV:n ja koiran kanssa. Koulun lisäksi kävin vain kirjastossa. Elämän rajoittuneisuus paheni lukioaikana, osaksi koulunkäyntiin keskittymisen takia, osaksi mm. perheen vaikeuksien vuoksi –. Lukion päättyessä olin sosiaalisesti kehittymätön, naiivi, uusavuton ja täysin pallo hukassa. Mitä olisin ilman koulua? Kielinero kun olin aina ollut, pääsin yliopistoon lukemaan kieliä. Kar-mea totuus valkeni heti syksyllä. Käytännön pulmien lisäksi törmäsin nyt siihen, mitä olin vuosikaudet vältellyt. Kieliä ei opi avaamatta suutaan. Ihmisiin ei tutustu lähemmäksi mihinkään. 19-vuotiaana en ollut koskaan ollut ikäisteni kotihipoissa, baarissa enkä ylipää-tään missään missä nuoret käyvät. Tuntui etten puhunut yhteistä kieltä silloinkaan, kun kielenä oli suomi. Olin kummajainen. Oksensin aamuisin, itkin öisin. Keskeytin opinnot joulukuussa –.” (Sinnittelijä)

Sinnittelijän uralle päätymistä voitaisiin selittää esimerkiksi yksilöllisillä ominaisuuksilla ja luon-teenpiirteillä, sillä monet kirjoittajat kuvailivat ole-leensa jo kouluaikoina ujoja, hiljaisia ja syrjään-veräytyviä. Kyseisen selitysmallin puutteena on kuitenkin sen historiattomuus. Kulttuurisesta nä-kökulmasta tarkastellen arkikeskustelussa yksilöl-lisiksi ominaisuuksiksi ymmärretyt persoonalli-suuden piirteet, asenteet, motiivit jne. muovau-tuvat, määrittyvät ja aktivoituvat aina ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja tietynlaisessa kon-tekstissa. Yksilön ominaisuuksia ei sen vuoksi ole syytä pitää sosiaalisesta ympäristöstään erillisinä il-miöinä, vaan ne on perusteltua kytkeä esimerkik-si identiteetin ja habituksen käsitteisiin, jotka ovat yhteydessä siihen, millainen käsitys henkilöllä on itsestään ja omista mahdollisuuksistaan.² Lisäksi ne vaikuttavat siihen, millaisen merkityksen ja ar-von yksilö antaa eri asioille, olipa sitten kyse kou-lutuksesta, ammatinvalinnasta, kulutus- ja maku-tottumuksista tai vaikkapa vapaa-ajanvietosta.

²”Yksilöllinen identiteetti on tulosta koetusta elämästä – elämäkerrasta tai elämänhistoriasta – ja esimerkiksi yksilöllisestä tyylistä sekä ruumiin piirteistä (bodily or organic markers) kuten omasta sukupuolisuuudesta” (Antikainen 1993, 116). Näin määriteltynä identiteetti muistuttaa monessa suhteessa Bourdieun käyttämää habituksen käsitettä. Identiteettiä kuitenkin käytetään varsin monessa merkityksessä. Tutkijat puhuvat myös kerrostuneesta identiteetistä, jolloin identiteetin aja-tellaan vaihtelevan olosuhteiden mukaan. (Ks. Hout-sonen 2000; Antikainen 1993, 117.) Jos identiteetti ymmärretään sosiaalisten tilojen ja tilanteiden mukaan vaihtuvana, se alkaa muistuttaa yhä enemmän myös roolin käsitettä (ks. Collins 1988, 234–239).

(Ks. Bourdieu 1998; Häyrynen 1995, 368; Roos 1990, 477–481; Blumer 1986; Eskola 1985.)

Monissa sinnittelijöiden tarinoissa vaikeudet näyttivät olevan yhteydessä siihen, ettei heillä ol-lut läheisten ihmisten tukea sen enempää koulu-tusuraa valitessaan kuin muissakaan elämäntilan-teissa. Toisaalta tarinat kuvasivat myös sitä, kuin-ka koulumenestyksestä voi tulla rasite, joka seuraa pitkälle aikuisikään saakka. Arvosanoja ja menes-tymistä korostavassa koululaitoksessa osa oppi-laista näyttää ajautuvan väistämättä pakonomai-sen ja välineellisen suorittamisen tielle. Monissa sinnittelijöiden kertomuksissa koulunkäyntiä oli leimannut pikemminkin ahdistuksen ja pelon tunne kuin tervettä itseluottamusta ruokkiva il-mapiiri. Läksyjen parissa uurastaessa elämässä tär-keiden sosiaalisten taitojen kehittäminen oli jää-nyt unohduksiin aiheuttaen uravalinnan vai-keuksia ja erilaisia sopeutumisen ongelmia. Li-säksi koulussa omaksuttu täydellisyyttä tavoitte-leva työskentelytapa oli myöhemmin saattanut siirtyä työelämään ja tuottaa kohtuuttomia suori-tuspaineita ja työuupumusta. Monet huomasivat joutuneensa koulumenestyksen myötä uuvutta-vaan oravanpyörään, josta he eivät osanneet hy-pätä ajoissa pois. Eräs useita opintojen keskeyttä-misiä kokenut ja opiskeluaikanaan vaikeaan uu-pumustilaan ajautunut kirjoittaja tiivistää koulu-menestyksensä merkityksen seuraavasti:

”Nyt minusta tuntuu siltä, että noista laudatureista on ollut minulle pelkkää harmia! Menestys oli kuin huu-me, jonka vieroitusoireista sai kärsiä monta vuotta. Missä tahansa todistuksia kysyttiin, olin aina silmä-tikku. Kaikki (opettajat, työnantajat, kavereiden poi-kaystävät jne.) muistivat minut 6 laudaturin ylioppi-laana jo ennen kuin olivat minua nähneetkään. Tuntuu kuin otsassa olisi yhä leima, jota ei saa pestyksi pois. Leiman mukana siirtyvät helposti myös nuo suoritus-paineet. Tulee sellainen tunne, että täytyisi olla kaikes-sa muussakin elämässä yhtä ’täydellinen’. Ja loppujen lopuksi monessa asiassa on jäänyt aivan raakileeksi juu-ri noiden ällien takia: se aika, joka aikanaan kului nii-tä haalissa, olisi pitänyt käyttää oman, todellisen mi-nänsä kehittämiseen ja sosiaalisten suhteiden hoitami-seen.” (Sinnittelijä)

Poikkeukselliset urapolut

Viimeisenä ryhmänä tarkastelin koulumenestyjiä, jotka olivat päätyneet kuuden laudaturin ylioppi-laille epätypilliseen ammattiin, elämäntapaan tai elämäntilanteeseen. Poikkeuksellisen urapolun kulkijoiksi luokittelin kotiäideiksi, maanviljeli-jöiksi, työntekijäammatteihin tai työttömiksi pää-

tyneet sekä vihreän elämäntavan valinneet henkilöt.³ Tarinoiden kautta tulee ymmärrettäväksi se, miksi ja miten osa koulumenestyjistä päätyy ”ennusteesta” poikkeavalle uralle. Yksi tarinoita erottava tekijä oli se, oliko kirjoittamishetken elämäntilanteeseen päädytty ajautumisen vai harkitun ja tietoisin valinnan seurauksena. Tietoisin valinnan tehneiden individualistien kertomuksissa päätös uravalinnasta oli ollut selkeä jo nuoresta saakka tai kypsyntä vähitellen itselle tärkeiden elämänarvojen ja uravaihtoehtojen pohdinnan tuloksena. Ajautujien tarinoissa kirjoittamishetkellä vallinneeseen elämäntilanteeseen oli sen sijaan vain jouduttu syystä tai toisesta. Kysymys ei ollut elämäntavan tai työuran harkitusta ja suunnitelmallisesta valinnasta. Kaikilla naispuolisilla ajautujilla perheen perustaminen ja lasten saaminen olivat olleet yhtenä keskeisenä työuran muotoutumiseen vaikuttavana tekijänä. Selkeimmän esimerkin ajautujista muodostavat työttömiksi jääneet henkilöt. Työelämän marginaaliin tahtomattaan joutuneet työttömät kuuluivat myös selvästi tyytymättömyimpien koulumenestyjien joukkoon. (Ks. Vanttaja 2001.)

Tietoisia valintoja tehneiden individualistien tapauksissa elämänkulkuun liittyi usein tekijöitä, jotka osaltaan helpottivat epätyypillisen uravalinnan tekoa. Työuraan liittyvät ratkaisut osoittautuivat olevan omassa kontekstissaan rationaalisia valintoja. (Ks. Hodgkinson & Sparkes 1997.) Esimerkiksi maanviljelijän ammatin valinneiden tapauksissa oli aina kysymys vanhempien ammatin jatkamisesta. He näkivät vanhempiensa elämäntavan itselleen mielekkäimpänä vaihtoehtona, vaikka hyvä koulumenestys olisi tarjonnut mahdollisuuden hakeutua lähes mille tahansa koulutusalalle. Vihreän elämäntavan valinneiden tapauksissa vaihtoehtoista elämäntapaa oli puolestaan edeltänyt vuosia kestänyt aktiivinen luontoharrastus ja heillä oli samanhenkisiä kumppaneita ratkaisunsa tukena.

Työntekijäammattiin päätyneet olivat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta myös varttuneet työntekijäperheessä. Työntekijäperheiden jälkeläisille työntekijäammattiin päätyminen ei sinänsä tuntunut olleen erityisen ongelmallinen asia, sillä vanhemmatkaan eivät olleet asettaneet heille

minkäänlaisia paineita työuran suhteen. Työntekijäammattiin päätyneille koulumenestyjille perinteinen uran rakentaminen ei näyttänyt ylipäättään olleen koskaan elämän keskeisenä tavoitteena. Joukossa oli ainoastaan yksi akateemisessa perheessä varttunut henkilö, joka oli päätyntä aikuisena työntekijäammattiin. Vaikka hän kertoi olevansa toisaalta tyytyväinen uravalintaansa, aiheutti kotitaustan ja oman ammatin välinen etäisyys selvästi ristiriitaisia tunteita. Akateemisten titeleiden arvostus oli juurtunut niin syvälle habitukseen, että hän tunsi maisterin tutkinnon suorittamisen lähes velvollisuudekseen, vaikka ei tarvinnutkaan todistusta mihinkään. Kotitaustansa ja koulumenestyksensä vuoksi hänen elämänsä näyttivät liittyvän eräänlainen marginaalisuuden kokemus ja tasapainoilu kahden kulttuurin välimaastossa. (Vrt Stonequist 1965; Trondman 1993.)

Kotiäideiksi ryhtyneet naiset olivat päätyneet ratkaisuunsa vaihtelevin perustein. Yhden kotiäidin tapauksessa oli kysymys lähinnä ajautumisesta. Hänelle kotiäidin työstä oli tullut opintojen aikoinaan keskeydyttyä ja perheen vähitellen kasvaessa lähes ainoa vaihtoehto. Valintaa oli lisäksi helpottanut yhteiskunnan maksama kotihoidon tuki. Toisen kotiäidin tapauksessa tietoinen päätös kotiäidiksi ryhtymisestä syntyi sen jälkeen, kun hän oli havainnut sopeutuvansa huonosti kodin ulkopuoliseen työhön. Koti toimi kyseisessä tapauksessa ”hyväksyttävänä pakopaikkana” ja tarjosi mielekkään vaihtoehdon palkkatyölle. Kolmannen naisen tapauksessa uskonnollinen arvo maailma oli tehnyt kotiäitiydestä jo nuorella iällä itsestään selvän vaihtoehdon.

Tilastollisessa tarkastelussa esimerkiksi kotiäitiyden ja vihreän elämäntavan valinneet ihmiset luokitteusivat työelämän ulkopuolella olevien pienituloisten kansalaisten joukkoon. Tilastotietojen perusteella voisi helposti tehdä sen tulkinnan, että kyseisten ihmisten elämänmahdollisuudet ovat paljon keskimääräistä heikommat. Omaelämäkertojen kautta heidän elämäntilanteestaan saadaan huomattavasti monipuolisempi kuva. Elämäntarinat tuovat esiin sen, että mielekäs elämä voidaan rakentaa hyvin eri tavoin, eivätkä ihmiset välttämättä koe kykyjensä menevän hukkaan, vaikka he toimisivatkin palkkatyön ulkopuolella. Elämän mielekkyyden kokemus liittyy tosin vahvasti siihen, onko yksilö voinut itse valita oman elämäntapansa. Kun yksilö kokee voivansa itse vaikuttaa elämänsä suuntaan,

³Runsaan kolmensadan tutkimukseen osallistuneen joukossa oli mukana 22 kuuden laudaturin ylioppilasta, joiden työurat olivat selvästi muista poikkeavia.

hän tuntee elämänsä myös onnellisemmaksi ja mielekkäämmäksi (ks. Nummenmaa 1996, 7).

Lopuksi

Kuuden laudaturin ylioppilaiden elämäntarinat luovat tilastoja monipuolisemman kuvan kotitaustan ja koulumenetyksen yhteydestä sekä niiden merkityksestä ihmisten elämänkulussa. Kertomukset tekevät näkyväksi sen, miten ihminen suunnistaa maailmassa ja tekee valintoja aikaisempien kokemusten ja elämänhistorian aikana omaksettujen arvojen, tapojen ja rutiinien varassa. Lisäksi monenlaiset sattumat, elämän käännekohdat ja yhteiskunnalliset muutokset vaikuttavat olennaisesti yksilön työ- ja koulutusuran muotoutumiseen. Kertomukset osoittavat myös sen, että samanlaiseen ammattiin, elämäntapaan tai elämäntilanteeseen voidaan päätyä täysin erilaisin perustein. Yhdenmukaisten tilastollisten tunnuslukujen taakse kätkeytyy aina elämänkulun ja arvo-omaailmojen huomattavia eroavaisuuksia. Tarinoita analysoitaessa muuttuvat myös kysymykset menestymisestä, tasa-arvosta ja sosiaalisen liikkuvuuden seurauksista aiempaa moniulotteisemmiksi.

Ihmisten toiminnan selittämisessä ei yleispeiteviä lainalaisuuksia ole välttämättä löydettävissä. Elämäkerta-aineistosta on tästä huolimatta syytä nostaa esiin se, että tarinoiden perusteella juuri toimihenkilötaustaiset ihmiset sijoittuivat usein suoriutujien ryhmään, jossa koulutus- ja työurala eteneminen kuvattiin varsin ongelmattomana ja suoraviivaisena. Vaikeuksista selviytymisen, oman paikan etsimisen tai vaikeuksien keskellä sinnittelyn tarinat olivat tyypillisemmin työtehtäjäperheissä tai maaseudulla ja köyhissä oloissa kasvaneiden ihmisten kertomia. Tarinoiden eroavaisuuksia on mahdollista tulkita siten, että kotitaustalla on yhteys siihen, millaisia asioita kerrotaan tai mistä vaietaan ikään kuin tutkimukseen kuulumattomina seikkoina. Näin ajatellen kysymys ei olisikaan siitä, että ihmisten elämä ellettyinä olisivat olleet aidosti kovin erilaiset, vaan ainoastaan heidän tapansa kertoa elämästään ja kokemuksistaan poikkeaisi kotitaustan mukaan. Esimerkiksi keskiluokkaisessa perheessä saattaa olla tärkeää se, millaiselta elämä näyttää, jolloin esiin tuodaan pääasiassa myönteistä kuvaa luovia asioita. Ventovieraille vastoinikäymisiä ei tilitetä, vaan ne kätetään ehjän julkisivun taakse.

Urapolkujen eroja voidaan kuitenkin tulkita

myös siten, että niissä näkyy se, kuinka erilaisissa ympäristöissä varttuessaan ihmiset saavat erilaiset valmiudet tehdä uraa koskevia valintoja ja sopeutua korkeaa koulutustasoa edellyttävän työelämän vaatimuksiin. Tässä suhteessa koulutus ei onnistu kokonaan häivyttämään ihmisten lähtökohtien eroja. Lisäksi on syytä muistaa, että koulumaailma on vain yhdenlainen sosiaalinen ympäristö, eikä siellä hankittua menestyjän identiteettiä voi välttämättä siirtää työelämään.

Vaikka ihmisten voi ajatella valitsevan vapaasti oman koulutus- ja ammattiuransa, he joutuvat kuitenkin tekemään valintansa sellaisessa kulttuurisessa kontekstissa, jota he eivät ole itse valinneet. Kuten Bourdieu on todennut, ihmiset eivät toimi koulutus- ja uravalintoja tehdessään mekaanisten voimien pakottamina mutta eivät myöskään pelkkien järkisyiden perusteella ja syyt tuntien, kuten rationaalisen valinnan teorian puolustajat uskovat. (Ks. Bourdieu 1998; Hatcher 1998; Breen & Goldthorpe 1997.) Hänen mukaansa elämänhistorian aikana muotoutuva habitus suuntaa ihmisten valintoja uravalintatilanteessa. Samaa näkemystä edustavat myös P. Hodgkinson ja A. C. Sparkes (1997) puhuessaan nuorten koulutus- ja ammatinvalintaa koskevassa tutkimuksessaan toiminnan horisontista, joka rajaa ne vaihtoehdot, joita ihmiset pitävät itselleen sopivina ja joiden väliltä he valitsevat oman alansa. Heidän mukaansa yksilön habitus sekä koulutus- ja työmarkkinoilla olevat vaihtoehdot ovat keskinäisessä suhteessa toisiinsa vaikuttaen siihen, millaisena kyseinen henkilö näkee omat valinnanmahdollisuutensa.

Koska oppilaitoksiin sisäänpääsy on usein kytkeyty jollakin tavoin aikaisempiin koulutodistuksiin, ovat huippuoppilaan valinnanmahdollisuudet periaatteessa laajemmat kuin useimmilla muilla. Laajasta valikoimasta huolimatta kukaan ei tosiasiaa pidä kaikkia tarjolla olevia koulutuksellisia ja ammatillisia vaihtoehtoja itselleen sopivina, vaan valinnan horisontit ovat yksilöllisesti lohkoutuneet. Yksilön käsitys itsestään, mahdollisuuksistaan ja sopivista uravaihtoehtoista puolestaan muotoutuu aina vuorovaikutuksessa ympärillä olevien ihmisten kanssa ja siinä kulttuurissa, jossa hän elää. Uravalinnassa voi näkyä se, millaisia asioita yksilö on oman elämänhistoriansa kuлуessa oppinut arvostamaan ja pitämään tavoiteltavina. Ihmisten elämänhistorian kuvaaminen tekee ymmärrettäväksi sen, miten erilaiset arvostukset ja tavoitteet ovat yhteydessä esimerkiksi su-

kupuoleen, sukupolveen, kotitaustaan ja kulloiseenkin historialliseen aikakauteen. Koulutus- ja työuran muotoutumisessa on aina kysymys historiallisesta ja sosiaalisesta ilmiöstä, jossa vaikuttavat samanaikaisesti monenlaiset tekijät.

Uravalintatilanteessa nuoret joutuvat myös arvioimaan ratkaisunsa käytännöllisiä seurauksia, jotka voivat olla täysin erilaisia eri lähtökohdista tuleville yksilöille. Esimerkiksi syrjäseudulla työnteijä- tai maanviljelijäperheessä kasvaneelle nuorelle opiskelemaan lähtemisessä on usein kysymys huomattavasti suuremmasta elämänmuutoksesta kuin akateemisessa kaupunkilaisperheessä varttuneen nuoren kohdalla. Opiskelu ja uravalinta edellyttävät käytännössä kaupunkiin muuttoa, sosiaalisen verkoston hajoamista ja tutusta kasvuympäristöstä luopumista. Yliopistollisen koulutuksen kautta akateemiseen ammattiin siirtyminen merkitsee vanhempien edustamasta elämäntavasta irtaantumista. Koulutuksen avulla työläis- tai talonpoikaiskulttuurista kaupunkimaiseen keskiluokkaan siirtymisen voi katsoa merkitsevän elämäntavan ja habituksen muutosta, joka saattaa olla erittäin hidas ja vaikea prosessi. (Ks. Roos 1990, 482; Trondman 1993.) Sama koskee tietysti myös niitä ihmisiä, jotka ovat kokeneet päinvastaisen siirtymän esimerkiksi akateemisesta perheestä työnteijäasemaan.

Tasa-arvoaateen yleistyessä edellä kuvattua sukupolvien välistä sosiaalista liikkuvuutta on alettu pitää merkinä yhteiskunnan avoimuudesta ja oikeudenmukaisuudesta. Oikeudenmukaisena ja tasa-arvoisena on pidetty yhteiskuntaa, jossa asemiin sijoittumista eivät määrää syntyperä, vaan yksilön omat kyvyt ja yritteliäisyys.⁴ (Ks. Kivinen & Rinne 1995.) Tämän ajattelumallin mukaan esimerkiksi työläisperheestä akateemiseen ammattiin kouluttautuneet ihmiset ovat kokeneet ”sosiaalisen nousun” ja siten toteuttaneet tasa-arvoideologian tavoitteet. Yksilön kannalta ”ylöspäin” suuntautuva sosiaalinen liikkuvuus on näin tulkittu merkiksi positiivisesta kehityskulusta.

⁴Merkille pantavaa tämän kaltaisessa oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon määritelmässä on se, että siinä ongelmana ei nähdä hierarkkista yhteiskuntaa ja ”etu-oikeutettujen asemien” olemassaoloa sinänsä vaan sitä, millaisin perustein kyseisiin asemiin voi päästä. Sääty-yhteiskunnille tyypillistä asemien periytymistä ei kyseisessä ajattelumallissa pidetä oikeudenmukaisena, koska silloin yksilö ei voi itse vaikuttaa siihen, millaiseen asemaan hän tulee sijoittumaan. (Ks. Marshall & al. 1997.)

Kyseiseen näkemykseen tasa-arvosta näyttää si-
sältyvän ajatus siitä, että jotkut työtehtävät, kult-
tuuriset käytännöt ja elämäntavat olisivat jotenkin
objektiivisesti muita arvokkaampia. Tuo ajattelu-
tapa voi huomaamattakin siirtyä osaksi yksittäis-
ten ihmisten tapaa hahmottaa maailmaa, jolloin
omaa ja toisten toimintaa ryhdytään tulkitsemaan
toisia arvolähtökohtia korostaen ja toisia väheksy-
sien. Näin erilaiset ammatit, työtehtävät ja elä-
mäntavat asettuvat ihmisten mielissä hierarkki-
seen järjestykseen, tuloerot alkavat näyttää josta-
kin näkökulmasta katsoen perustelluilta ja samal-
la opitaan ehkä tuntemaan ylemmyyttä tai alem-
muutta erilaisia elämäntapoja ja ammatteja edus-
tavia ihmisiä kohtaan.⁵ Monet koulumenestytien
tarinat osoittivat, että ammattirakenteen mieltä-
minen hierarkkiseksi järjestelmäksi tuottaa men-
estymisen ja epäonnistumisen kokemuksia. Esi-
merkiksi työnteijäammattiin tai pienipalkkai-
seen työhön sijoittuneet ihmiset saattoivat kokea
jonkinlaista syyllisyyttä siitä, etteivät he uravalin-
tansa vuoksi täyttäneet ”kuuden laudaturin yli-
oppilaan normia”.

Erilaisia työtehtäviä ja elämäntapoja voidaan
kuitenkin tarkastella myös neutraalimmin, jolloin
niitä pidetään vain erilaisina inhimillisen toimin-
nan muotoina, jotka sijoittuvat horisontaaliselle
jatkumolle. Niitä ei tarvitse välttämättä asettaa
hierarkkiseen ja eriarvoiseen järjestykseen. Täl-
löin on perustellumpaa puhua sosiaalisen ”nou-
sun” tai ”laskun” sijasta esimerkiksi kulttuurises-
ta siirtymästä. (Ks. Vantaja & Järvinen 1998,
353.) Yksilön kannalta kulttuurinen siirtymä
merkitsee joka tapauksessa jonkinasteisesta elä-
mäntavan ja ympäristön vaihtumista, jolla voi ol-
la hyvin monenlaisia seurauksia. Kun toiset ko-
kevat uuteen elämäntilanteeseen sopeutumisen
haasteena, eivätäkään hetkeäkään epäile selviytymis-
tään, saattaa sama tilanne aiheuttaa osalle ahdis-
tusta ja juurettomuuden tunteen. Jos paluu enti-
seen elämäntapaan koetaan mahdottomaksi ja
muut tarjolla olevat vaihtoehdot itselle vieraiksi,
on seurauksena identiteettikriisi. Kulttuurisen
siirtymän seurauksena yksilö kokee joutuneensa

⁵Voidaan ajatella, että kysymyksessä on ilmiö, jota P. Berger ja T. Luckmann (1998, 103) ovat nimittäneet reifikaatioksi. Reifikaatiolla he tarkoittavat inhimillisen toiminnan tuloksena syntyneiden instituutioiden ja käytäntöjen muuttumista itsestään selviksi ja luonnonlain omaisiksi ilmiöiksi, joiden sosiaalista alkuperää on hyvin vaikea havaita.

eräänlaiseen marginaalitilaan, jossa hän ei tunne kuuluvansa mihinkään joukkoon.

Aikoinaan jo Chicagon koulukunnan tutkijat puhuivat juuriltaan revityistä marginaali-ihmisistä, jotka olivat eri syistä päätyneet arvoiltaan ja normeiltaan uudenlaiseen ympäristöön. Marginaalisuudella he tarkoittivat nimenomaan ulkopuolisuuden kokemusta, joka syntyy yksilölle esimerkiksi siirtolaisuuden, sosiaalisen liikkuvuuden tai uskonnollisesta yhteisöstä irtaantumisen seurauksena. Marginaali-ihmisellä voi olla työpaikka, perhe ja ystäviä, mutta siitä huolimatta hän saattaa tuntea elävänsä kahden kulttuurin välimaastossa. (Ks. Stonequist 1965; Trondman 1993;

Vanttaja & Järvinen 1998, 354; Järvinen & Jahnukainen 2001, 138–141.) Juurettomuuden kokemus on se hinta, jonka toiset joutuvat maksamaan siitä, että he ovat koulun institutionaalisten odotusten mukaisesti menestyneet koulussa, siirtyneet yliopisto-opintojen kautta akateemiseen ammattiin ja muuttaneet kauas kotiseudultaan. Toisaalta marginaalisuuden kokemuksella saattaa olla yksilön kannalta myös positiivisia seurauksia. Asioiden tarkastelu kahden tai useamman kulttuurin perspektiivistä voi tarjota tavanomaisesta monipuolisemman näkymän ihmisten elämään ja auttaa suhtautumaan avarakatseisemmin erilaisiin elämäntapoihin.

KIRJALLISUUS

- ANTIKAINEN, A.: Kasvatus, koulutus ja yhteiskunta. Porvoo: WSOY, 1993
- BERGER, P. & LUCKMANN, T.: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkimus. Helsinki: Gaudeamus, 1998
- BERNSTEIN, B.: Class, codes and control. Vol. III: Towards a theory of educational transmission. London: Routledge & Kegan Paul, 1977
- BLUMER, H.: Symbolic interactionism. Berkeley: University of California Press, 1986
- BOURDIEU, P.: The Forms of Capital. P. 241–258. In: Richardson, J. (ed.): The Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. New York: Greenwood Press, 1986
- BOURDIEU, P.: Järjen käytännöllisyys. Tampere: Vastapaino, 1998
- BOURDIEU, P. & PASSERON, J.-C.: Reproduction in Education, Society and Culture. London: Sage Publications, 1977
- BOURDIEU, P. & WACQUANT, L.: Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. Joensuu: Joensuu University Press, 1995
- BOWLES, S. & GINTIS, H.: Schooling in Capitalist America. London: Routledge & Kegan Paul, 1976
- BREEN, R. & GOLDTHORPE, J. H.: Explaining Educational Differentials: Towards a Formal Rational Action Theory. *Rationality and Society* 9 (1997): 3, 275–306
- COLLINS, R.: Theoretical Sociology. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1988
- ESKOLA, A.: Persoonallisuustyypeistä elämäntapaan. Juva: WSOY, 1985
- HATCHER, R.: Class Differentiation in Education: Rational Choices? *British Journal of Sociology of Education* 19 (1998): 1, 5–24
- HODKINSON, P. & SPARKES, A. C.: Careerism: A sociological theory of career decision making. *British Journal of Sociology of Education* 18 (1997): 1, 29–44
- HOUTSONEN, J.: Identiteetin rakentuminen koulun symbolisessa järjestyksessä. S. 7–49. Teoksessa: Houtsonen, J. & Kauppila, J. & Komonen, K. (toim.): Koulutus, elämäntapojen ja identiteetti. Sosiologian laitoksen julkaisuja 3. Joensuun yliopisto 2000
- HUSÉN, T. & EMANUELSSON, I. & FÄGERLIND, I. & LILJEFORS, R.: Talent, Opportunity and Career. A twenty-six year follow-up of 1500 individuals. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1969
- HÄYRYNEN, L.: Koulutetun naisen elämäntapojen tutkimus 1 (1988): 1, 3–18
- HÄYRYNEN, Y.-P.: Koulutus ja ammattiura. S. 368–380. Teoksessa: Lyytinen, P. & Korkiakangas, M. & Lyytinen, H. (toim.): Näkökulmia kehityssociologiaan. Kehitys kontekstissaan. Porvoo: WSOY, 1995
- JÄRVINEN, T.: Peruskoulusta toisen asteen koulutukseen. Siirtymävaiheen kokemukset ja koulutusvalintojen taustatekijät oppilaiden kertomina. *Annales Universitatis Turkuensis* 150. Turku: Turun yliopisto, 1999
- JÄRVINEN, T. & JAHNUKAINEN, M.: Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa: Suutari, M. (toim.): Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 20. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 2001
- KASVIO, A.: Uusi työn yhteiskunta. Suomalaisen työelämän muutokset ja kehittämismahdollisuudet. Jyväskylä: Gaudeamus, 1994
- KIVINEN, O. & RINNE, R.: Koulutuksen periytyvyys. Nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa. Koulutus 1995: 4. Helsinki: Tilastokeskus, 1995
- KIVINEN, O. & RINNE, R. & KIVIRAUMA, J.: Koulun käytännöt: koulutussosiologinen tarkastelu. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja A: 105. Turun yliopisto 1985
- KUUSELA, J.: Oppimistulokset alueellisen hyvinvoinnin osoittimena. *Spektri. Opetushallituksen verkkolehti* [http://spektri.oph.fi/], 2002
- KUUSINEN, J.: Koulumenestys, lahjakkuus ja sosiaalinen tausta. *Kasvatus* 17 (1986): 3, 192–197
- MACLEOD, J.: Ain't No Makin' It. Boulder: Westview Press, 1987
- MARSHALL, G. & SWIFT, A. & ROBERTS, S.: Against the

- Odds? Social Class and Social Justice in Industrial Societies. Oxford: Clarendon Press, 1997
- NUMMENMAA, A. R.: Koulutus, sukupuoli ja elämänkulku. Nuoruudesta aikuisuuteen yhteiskunnallisessa muutoksessa. Työpoliittinen tutkimus 149. Helsinki: Työministeriö, 1996
- RINNE, R. & SALMI, E.: Oppimisen uusi järjestys. Tampere: Vastapaino, 1998
- ROOS, J. P.: Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1987
- ROOS, J. P.: Suomalaisen elämäntavan muutokset. S. 477–494. Teoksessa: Riihinen, O. (toim.): Suomi 2017. Jyväskylä: Gummerus, 1990
- ROOS, J. P.: Mitä on elämänpolitiikka? Janus 4 (1996): 3, 210–223
- SENNET, R.: The Corrosion of Character. The Personal Consequences of Work in the New Capitalism. New York: W. W. Norton & Company, 1998
- STONEQUIST, E.V.: The Marginal Man. A Study in Personality and Culture Conflict. New York: Russell & Russell, 1965
- TRONDMAN, M.: Bilden av en klassresa. Sexton arbetarklassbarn på väg till och i högskolan. Stockholm: Carlssons, 1993

ENGLISH SUMMARY

Markku Vanttaja: The careers of school high achievers (Koulumenestyjien urapolut)

This article describes the career paths of school high achievers, aiming to establish the impact of school success and social background upon later life careers. It is based upon a dissertation thesis which studied the careers of school high achievers using statistical materials as well as life stories written by students who had received top grades in the matriculation examination. A total of 313 pupils took part in the research, 226 were included in the analysis. On the basis of their life stories, the school high achievers were divided into three main career groups: *settled*, *unsettled*, and *unusual*. Those in the former two career groups were all engaged in white-collar occupations, while those in the 'unusual' group had an atypical occupation, life style or life situation. Each of these three main groups was further divided into two subgroups. The settled group was divided into *achievers* and *survivors*, the unsettled group into *seekers* and *strugglers* and the unusual group into *individualists* and *drifters*.

The *achievers'* careers had been trouble-free. Their narratives supported the view that social background and resources at home are indeed significant for children's school success. The education and employment history of the *survivors* was also fairly straightforward, but they had also had some difficulties to contend with. Nonetheless the survivors had eventually managed to overcome them and turn them to their advantage. In

- UUSIKYLÄ, K.: Apua! Lapsihan on älykäs! S. 66–81. Teoksessa: Malin, A. & Männikkö, K. (toim.): Älykkyys. Valoa ja varjoja. Jyväskylä: ATENA, 1998
- VANTTAJA, M.: Koulumenestyjien kotitusta, sosio-ekonominen asema ja tulotaso. Yhteiskuntapolitiikka 65 (2000): 1, 35–45
- VANTTAJA, M.: Koulumenestyjät. Tutkimus laudaturylioppilaiden koulutus- ja työurista. Suomen Kasvatustieteellinen Seura 2002
- VANTTAJA, M.: Kuuden laudaturin ylioppilaiden epätyypilliset urapolut. Yhteiskuntapolitiikka 66 (2001): 5, 448–456
- VANTTAJA, M. & JÄRVINEN, T.: Koulutus, eriarvoisuus ja koettu marginaalisuus. Yhteiskuntapolitiikka 63 (1998): 4, 350–356
- WEBER, M.: The Nature of Social Action. P. 7–32. In Runciman, W. G. (ed.): Weber. Selections in translation. Cambridge: Cambridge University Press, 1978
- WILLIS, P.: Learning to labour. How working class kids get working class jobs. Farnborough: Saxon House, 1977
- ZIEHE, T.: Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus. Tampere: Vastapaino, 1991.

their life stories the survivors expressed how a suitable approach and attitude (*habitus*) towards school can take shape in outwardly very different kinds of circumstances, and for many different reasons. The main thread in the *seekers'* accounts was the search for their own place in working life. Some had solved the problem of career choice by working in many different walks of life. The situation was most difficult for those who in spite of all their efforts had still not found a strong area on which to focus. The *strugglers* had been disappointed in their careers. In many narratives their difficulties seemed to have to do with a lack of support from significant others not only in the choice of a career but also in other life situations. On the other hand, the stories described how being successful at school can become a burden that follows you well into adulthood. The persons in the unusual group had not followed the typical routes of school high achievers into white-collar positions, but instead had become farmers, workers, housewives, unemployed or had chosen a green way of life. The *individualists* had consciously made an unusual choice: they had made their career decisions at an early age, or the choice had matured gradually. The *drifters*, for their part, had simply landed in their life situation for one reason or another.

KEY WORDS

School high achievers, career paths, narratives, statistics, Finland